

Μικρή εισαγωγή για την έκθεση του Κυριάκου Κατζουράκη στο Μουσείο Μπενάκη

Η τέχνη του Κυριάκου Κατζουράκη έχει χαρακτηριστεί κατά καιρούς ως «πολιτική», «καταγγελτική» και «κοινωνική», όρους στους οποίους με ευκολία μπορεί κανείς να καταφύγει αν θέλει να ξεμπερδέψει με ασφάλεια, χωρίς να εντρυφήσει στην ουσία του έργου. Η ενεργός συμμετοχή του καλλιτέχνη στη δημιουργία της ομάδας των Νέων Ελλήνων Ρεαλιστών, μαζί με τους Γιάννη Βαλαβανίδη, Κλεοπάτρα Δίγκα, Χρόνη Μπότσογλου και Γιάννη Ψυχοπαίδη, και τα έργα που προέκυψαν από αυτή τη συνεργασία δικαιολογούν εν μέρει αντίστοιχες κατατάξεις, δεν λένε όμως όλη την αλήθεια.

Πράγματι, στα χρόνια μέχρι την αναχώρηση για την Αγγλία (1972), είναι εμφανείς στην τέχνη του Κατζουράκη αφενός οι επιδράσεις του κριτικού ρεαλισμού και αφετέρου οι συνέπειες μιας έντονα πολιτικοποιημένης περιόδου, με αποκορύφωμα τη χούντα των συνταγματαρχών. Η κριτική διάθεση, συνδυασμένη συχνά με ευδιάκριτη ειρωνεία και σατιρικό πνεύμα, είναι ξεκάθαρη. Στα έργα της περιόδου αυτής εκφράζεται η πρόθεση για επικοινωνία με το κοινό, για το ξύπνημα της συλλογικής συνείδησης, για τη συστράτευση, εντέλει, απέναντι στη νέα πραγματικότητα που καθημερινά επιβαλλόταν όλο και πιο αυταρχικά, όλο και πιο ολοκληρωτικά.

Η Αγγλία υπήρξε για τον Κατζουράκη εκτός από καταφύγιο και μια αποκάλυψη ενός νέου κόσμου. Η μετάβαση από το αυταρχικό καθεστώς της Αθήνας, που είχε ήδη συμπληρώσει πέντε χρόνια, στις συνθήκες απόλυτης ελευθερίας του Λονδίνου, θα ήταν από μόνο του καταλυτικό γεγονός για έναν νέο καλλιτέχνη. Πέρα από αυτό, οι επισκέψεις στα μουσεία και η γνωριμία με τους σπουδαιότερους ζωγράφους του παρελθόντος, οι επαφές με τις σύγχρονες τάσεις της τέχνης και φυσικά η εμπειρία των σπουδών σε ένα εντελώς διαφορετικό περιβάλλον, δημιουργούν με τον καιρό ένα ισχυρό υπόβαθρο. Επιπλέον, η παραμονή στο Λονδίνο συντέλεσε στην επανεκτίμηση των ελληνικών «προτύπων» του, όπως ο Τσαρούχης, ο Κόντογλου και ο Θεόφιλος. Η διαδικασία αυτή δεν προέκυψε από μια νοσταλγική αναζήτηση της χαμένης ελληνικότητας, αλλά ήταν καρπός μιας προσπάθειας συγκερασμού στοιχείων από δύο διαφορετικούς κόσμους, κάτι που από τότε απασχολεί συνεχώς τον Κατζουράκη.

Η επιστροφή του στην Ελλάδα συνδέεται με την προσπάθειά του να αναδείξει τις σχέσεις της ζωγραφικής με άλλες τέχνες (φωτογραφία, κινηματογράφος, θέατρο, ποίηση, λογοτεχνία) και τη δυνατότητα σύγκρισής τους σε ένα ολικό έργο. Στο πλαίσιο αυτό ξεκινά σημαντικές συνεργασίες με ανθρώπους από άλλους χώρους εκτός της ζωγραφικής. Το έργο που σηματοδοτεί όχι μόνο την ευόδωση της προσπάθειας, αλλά και την απόφασή του να καταλήξει σε επιλογές που τον συνοδεύουν στη δουλειά του ως σήμερα είναι το *Τέμπλο – Οίκος Ενοχής* (1991-1994).

Το Τέμπλο, ένα μνημειώδες συνολικό έργο που συνταιριάζει τη ζωγραφική, το θέατρο, τον κινηματογράφο και τη μουσική, διαμορφώνει τη σχέση του Κατζουράκη με το παρελθόν και την Ιστορία. Παρά την ιδεολογικά φορτισμένη μορφή του, το Τέμπλο απεκδύεται τη θρησκευτικότητά του και γίνεται ο φορέας της προσωπικής θρησκείας. Ο δημιουργός του γράφει ότι είναι αφιερωμένο στο μαρτύριο μιας γυναίκας. Ωστόσο, από τις εικόνες με τους Κούρδους στο κάτω μέρος, μέχρι την εμβληματική μορφή του Άγγελου Ελεφάντη, και από την ιερόσυλη είσοδο του επισκέπτη στο εσωτερικό του μέσω της Πύλης, στον πίνακα με τη σταύρωση της γυναίκας, το Τέμπλο αποτελεί τόπο λατρείας της ατομικής και της συλλογικής Μνήμης. Υπό το πρίσμα αυτό, είναι ένα έργο κατεξοχήν πολιτικό, πολύ περισσότερο από τα έργα της περιόδου της δικτατορίας τα οποία «κατέταξαν» τον Κατζουράκη στους πολιτικοποιημένους ζωγράφους.

Στην *Προσωπογραφία* (1997-1998), η οποία αποτελεί τη συνέχεια του Τέμπλου, ο Κατζουράκης, με άξονα ένα κείμενο του Διονύση Καψάλη, συνδυάζει ξανά τη ζωγραφική με το θέατρο. Εδώ, όπως και στο Τέμπλο, κεντρική ιδέα είναι η ζωή και τα πάθη της γυναίκας. Την επόμενη χρονιά (1999) ολοκληρώνεται το πρώτο μέρος του *Δρόμου προς τη Δύση*, με τον υπότιτλο *Ιερά Οδός*, και το 2001 το δεύτερο, με τον υπότιτλο *Η Περιπέτεια της*

Μετανάστευση. Στα έργα αυτά, όπου συνυπάρχουν η ζωγραφική, η φωτογραφία, το θέατρο και ο κινηματογράφος, ο Κατζουράκης θέτει στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός του τους μετανάστες. Ο μετανάστης αντιμετωπίζεται με τη φιλοσοφική έννοια του Ξένου, του ανθρώπου που είναι διαφορετικός, έξω από το ασφαλές περιβάλλον των υπολοίπων και εν δυνάμει απειλητικός. Είναι ο άνθρωπος που είναι έξω από το δικό μας σύστημα αξιών και ο τρόπος με τον οποίο θα αντιμετωπιστεί καθορίζει το επίπεδο όχι μόνο του ατόμου, αλλά και όλης της κοινωνίας. Ο μετανάστης, ειδικά, είναι ένας ξένος συχνά κυνηγημένος, φοβισμένος και θύμα εκμετάλλευσης, φορέας εν τέλει μιας τραγικής εμπειρίας η οποία μόνο αν γίνει κομμάτι της δικής μας ζωής μπορεί να κατανοηθεί.

Από το 2001 που ολοκληρώθηκε *Ο Δρόμος προς τη Δύση* μέχρι σήμερα, 12 χρόνια μετά, το έργο δυστυχώς είναι πιο επίκαιρο από ποτέ. Μέσα στις συγκλονιστικές συνέπειες της κρίσης που βιώνουμε τα τελευταία χρόνια, η διαφορά «Εαυτού» και «Ξένου» γίνεται όλο και πιο έντονη, γεγονός εν μέρει δικαιολογημένο. Το μεγαλύτερο πρόβλημα, που ελάχιστα ως τώρα έχει συζητηθεί, είναι η σταδιακή μετάλλαξη ενός δημοκρατικού λαού σε μήτρα βίαιων και μισαλλόδοξων συμπεριφορών. Καθημερινές επιθέσεις και δολοφονίες εναντίον μεταναστών περνάνε στα ψιλά των εφημερίδων και αγνοούνται από τα δελτία ειδήσεων της τηλεόρασης, ειρηνικές πορείες διαμαρτυρίας πολιτών μετατρέπονται σε βίαιες συγκρούσεις με την αστυνομία, ένα νεοναζιστικό κόμμα πλησιάζει το 10% του εκλογικού σώματος, ενώ η ψήφος σε αυτό βαφτίζεται «διαμαρτυρία». Ακόμη πιο ανησυχητική, όμως, είναι η απάθεια με την οποία οι περισσότεροι παρακολουθούμε όλα αυτά, χωρίς αντίδραση, χωρίς φωνή, παρά μόνο με φόβο, αποστροφή και ίσως αμηχανία.

Η έκθεση του Κυριάκου Κατζουράκη στο Μουσείο Μπενάκη δεν μπορεί βέβαια να αλλάξει όλα αυτά που συμβαίνουν. Ωστόσο, δύο τουλάχιστον έννοιες που τον βασανίζουν όλα αυτά τα χρόνια μπορούν να αλλάξουν τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουμε τα πράγματα. Η πρώτη είναι η Μνήμη, ως αναγκαία προϋπόθεση για την πρόοδο του ανθρώπου και του πολιτισμού. Η δεύτερη είναι η Ενσυναίσθηση, η ικανότητα να τοποθετούμε τον εαυτό μας στη θέση του πάσχοντος και να βλέπουμε τον κόσμο με τα δικά του μάτια. Η μεταφορά αυτών των εννοιών από το θεωρητικό επίπεδο στην καθημερινή πρακτική ίσως μπορέσει να οδηγήσει στην αφύπνιση της κρυμμένης ευαισθησίας μας και στην αποκάλυψη, εν τέλει, της χαμένης αξιοπρέπειάς μας.